

Η εισαγωγή γυναικείων σπουδών στην ανώτατη παιδεία και η συμβολή τους για την αναβάθμιση της θέσης των γυναικών*

Της Νίκης Καλτσόγια - Τουρναβίτη
Αναπλ. Καθηγ. Συνταγμ. Δικαίου
Παντείου Πανεπιστημίου

Ζούμε σε μια εποχή στην οποίαν η επιστήμη και η μόρφωση θεωρούνται ως οι ύψιστες αξίες για την ανάπτυξη των κοινωνιών και των ανθρώπων. Ο αιώνας μας έχει αποκληθεί ως «ο αιώνας της δεύτερης επιστημονικής επανάστασης», η οποία είναι η πιο δημιουργική πολιτιστική εξέλιξη, όχι μόνον γιατί προσφέρει μια νέα διάσταση στην επιστήμη, αλλά κυρίως για την επίδραση της επιστήμης στη ζωή και στο πνεύμα των ανθρώπων. Στον γρήγορα μεταβαλλόμενο κόσμο του αιώνα μας η επιστήμη έγινε μια διαρκώς αυξανόμενη δύναμη, η οποία παρέχει διαρκώς νέες γνώσεις και νέες ικανότητες, που επέφεραν αλλαγές σε όλους τους τομείς της ανθρώπινης ζωής.

* Το κείμενο που ακολουθεί αποτελεί κατά βάση την εισήγηση στο Ευρωπαϊκό Συνέδριο: «Για μια Ευρώπη χωρίς σύνορα. Ο ρόλος των γυναικών», το οποίο διοργάνωσε η Γενική Γραμματεία Ισότητας με τη συνεργασία του Κ.Ε.Γ.Μ.Ε., του Ε.Ν.Υ.Σ. και άλλων φορέων στην Αθήνα από 27-30 Νοεμβρίου 1991.

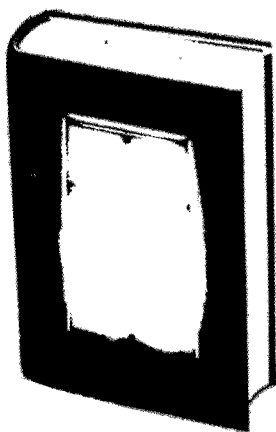
Ειδικότερα οι κοινωνικές επιστήμες, που με την εμπειρική τους μορφή είχαν γεννηθεί στην τελευταία δεκαετία του περασμένου αιώνα, ύστερα ιδίως από τα προβλήματα που δημιουργήθηκαν από τη βιομηχανική επανάσταση και τη δημιουργία των μεγάλων αστικών κέντρων, έχουν συμβάλει στη χαλάρωση των κοινωνικών εντάσεων και ανταγωνισμών και τη βελτίωση των σχέσεων μεταξύ των κοινωνικών ομάδων και των ατόμων. Οι κοινωνικές επιστήμες εφαρμόστηκαν πιο συνειδητά σε προσπάθειες αντιμετώπισης κοινωνικών δεινών, όπως η εγκληματικότητα, ο παρασιτισμός, η κοινωνική αποδιοργάνωση. Χωρίς ασφαλώς να θεωρούμε ότι η επιστήμη από μόνη της μπορεί να κάνει θαύματα, όπως αυτοί που δέχονται την απόλυτη δύναμη της επιστήμης, στην έννοια του επιστημονισμού, η γνώση που προσφέρουν οι κοινωνικές επιστήμες, εφόσον χρησιμοποιηθούν για τη διαμόρφωση κοινωνικής πολιτικής για το πραγματικό συμφέρον της κοινωνίας, προσφέρουν πράγματι μεγάλες υπηρεσίες.

Στην εξέλιξη των διαφόρων κλάδων των κοινωνικών επιστημών είναι αναγνωρισμένος ο ρόλος τον οποίο έπαιξαν τα μεγάλα κοινωνικά κινήματα. Και εδώ το κοινωνικό περιβάλλον είναι αυτό όπως εμφανίζεται με την αλληλεξάρτηση, το δυναμισμό και τις συγκρούσεις του. Είναι γνωστός ο μεγάλος ρόλος των εθνικών κινήματων του τέλους του 18ου αιώνα κι' ύστερα για την ανάπτυξη των εθνολογικών σπουδών, των εργατικών κινήματων για τη μελέτη των ειδικών με την εργασία προβλημάτων ή των κινήματων των μαύρων των Ηνωμένων Πολιτειών για τις έρευνες για τις φυλετικές διακρίσεις. Έτσι δεν αμφισβητείται η τεράστια συμβολή του φεμινιστικού κινήματος για τη μελέτη των προβλημάτων που συνδέονται με τη θέση της γυναίκας στο σύγχρονο κόσμο, αλλά και στην ιστορία της ανθρωπότητας. Θα μπορούσε ν' αναφερθεί κανείς σ' ένα πλήθος φιλοσοφικών, ιστορικών, πολιτικών, οικονομικών, ψυχολογικών, κοινωνιολογικών μελετών και ερευνών που έχουν μέχρι σήμερα δημοσιευθεί και έφεραν στο φως τα προβλήματα που συνδέονται με την περιθωριοποίηση της γυναίκας ακόμη και σήμερα και στις πιο ανεπτυγμένες δυτικές κοινωνίες. Το πλήθος αυτό των ειδικών μελετών και των ιστορικών και εμπειρικών ερευνών έδωσε τη δυνατότητα να θεμελιωθεί από τη δεκαετία του '60 και μετά ένας νέος επιστημονικός κλάδος, ο κλάδος των Γυναικείων Σπουδών, ο οποίος ανταποκρίνεται πλήρως στην αυστηρή έννοια του όρου επιστήμη. Δηλαδή τη συστηματική, αντικειμενική μελέτη των εμπειρικών φαινομένων και το σύνολο των γνώσεων που προκύπτουν απ' αυτήν. Οι Γυναικείες Σπουδές, ως ειδικός επιστημονικός κλάδος, χρησιμοποιούν όλες τις γνωστές και στους άλλους κλάδους της επιστήμης μεθόδους, δηλαδή την παρατήρηση, τη θεωρητική μελέτη, την εμπειρική έρευνα, την ανάλυση, τη στατιστική, τα μαθηματικά. Εκτός όμως αυτών, λόγω ακριβώς του ειδικού αντικειμένου μελέτης, έχουν ανάγκη άμεση και άλλων βασικών επιστημονικών κλάδων, καθώς και εκτεταμένων κοινωνιολογικών, ψυχολογικών, πολιτικών και άλλων ερευνών και αυτή ακριβώς η διεπιστημονική τους φύση δίνει μια πλήρη επιστημονική κατάρτιση σ' όσους ασχολούνται συστηματικά μ' αυτές.

* * *

Η μελέτη των προβλημάτων που συνδέονται ειδικά με τη γυναίκα και τη θέση της στην οικογένεια, την οικονομία, την κοινωνία αναπτύχθηκε, κυρίως από το 1950 κι' ύστερα, στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής, στις οποίες άλλωστε από τα μέσα του αιώνα μας άρχισε η συστηματικότερη καλλιέργεια των κοινωνικών επιστημών. Σήμερα υπάρχουν περισσότερα από 250 τμήματα Γυναικείων Σπουδών σε πανεπιστήμια

της χώρας αυτής, αλλά και μεταπτυχιακές σπουδές σε επίπεδο master ή Phd. Παράλληλα όμως υπάρχουν ανεπτυγμένες γυναικείες σπουδές και σε κολλέγια, τα οποία συχνά χορηγούν και αναγνωρισμένους μεταπτυχιακούς τίτλους. Ενδεικτικά αναφέρουμε το California State University, το University of California, το Colorado University, το Cornell University, το George Washington University και το Indiana University και από τα κολλέγια το Carleton College και το Sarah Lawrence College της Ν. Υόρκης. Αναφέρουμε επίσης ενδεικτικά μερικά από τα διδασκόμενα σ' αυτά μαθήματα: Φεμινιστικές θεωρίες, Γυναίκες και Δίκαιο, Γυναίκες και Λογοτεχνία και Τέχνη, Γυναίκες στην Εργασία (που έχει πλήθος εξειδικεύσεων τόσο στους διάφορους τομείς της εργασίας, όσο και σε συγκεκριμένες κοινωνίες και εποχές), Γυναίκες και Κυβερνητική Πολιτική, Ιστορία των Γυναικών, η οποία επίσης διακρίνεται κατά χώρα και ιστορική περίοδο, οι Ρόλοι των δύο Φύλων στην Οικογένεια, Γυναίκα και Εγκληματικότητα, Γυναίκα και Οικονομική Ανάπτυξη, Ιστορία Φεμινιστικού Κινήματος, Θρησκεία και Γυναίκα, Φιλοσοφία και Γυναίκα, καθώς και ένα ευρύ πεδίο εμπειρικών ερευνών που σχετίζονται με τη θέση των γυναικών αλλά και τις σχέσεις των δύο φύλων. Για το πόσο σημαντικές θεωρούνται οι γυναικείες σπουδές στις Ηνωμένες Πολιτείες αναφέρουμε ότι εκτός από τα ειδικά τμήματα για τις σπουδές αυτές, έχουν εισαχθεί στα κανονικά ή μεταπτυχιακά προγράμματα σπουδών μαθήματα που σχετίζονται με τη γυναίκα, ανάλογα με το ιδιαίτερο αντικείμενο κάθε τμήματος πανεπιστημιακών σπουδών. Κατά πληροφορίες μας στο πανεπιστήμιο Stanford των Η.Π.Α. εισήχθη ως υποχρεωτικό σε όλα τα τμήματα αυτού μθήματα, το περιεχόμενο του οποίου αναφέρεται στην ιστορία της πορείας των δύο φύλων στην εξέλιξη των κοινωνιών. Θα πρέπει εξάλλου να προσθέσουμε ότι υπάρχει και ένας μεγάλος αριθμός ερευνητικών κέντρων ανεξάρτητα από τα πανεπιστήμια.

Η εισαγωγή γυναικείων σπουδών σε πανεπιστήμια και ερευνητικά κέντρα της Ευρώπης επιτεύχθηκε κυρίως μετά την Παγκόσμια Συνδιάσκεψη των φεμινιστικών οργανώσεων στο Μεξικό το 1975 και την υιοθέτηση της «δεκαετίας της γυναίκας», καθώς επίσης και τη δημιουργία από τον Ο.Η.Ε. του Voluntary Fund for the United Nations Decade for Women (VFDW), έργο του οποίου μεταξύ άλλων είναι και η συγκέντρωση στοιχείων για τη θέση της γυναίκας στον κόσμο. Η UNESCO εξάλλου, καθώς και η UNICEF, προώθησαν σημαντικά το γυναικείο ζήτημα. Αλλά και στις χώρες του λεγόμενου Τρίτου Κόσμου δημιουργήθηκαν βασικά κέντρα γυναικείων ερευνών. Αναφέρουμε το African Training and Research Center for Women, το Asian and Pacific Center for Women and Development (APCWD). Και οι γυναικείες οργανώσεις όμως στο 2ο Ευρωπαϊκό Διάλογο στο Τορίνο το 1984 προώθησαν και χρηματοδότησαν έρευνες για την ενσωμάτωση της γυναίκας στο κοινωνικό σύνολο. Επίσης το Συμβούλιο της Ευρώπης έχει συγκροτήσει για το σκοπό αυτόν το Ευρωπαϊκό Δίκτυο Επιστημονικής Συνεργασίας για τις Γυναικείες Σπουδές (European Network for Women's Studies - E.N.W.S.). Μία από τις σημαντικότερες εκδηλώσεις του δικτύου αυτού, ήταν η διοργάνωση από το Συμβούλιο της Ευρώπης με τη συνεργασία του Ευρωπαϊκού κέντρου για την ανώτερη εκπαίδευση της UNESCO, Σεμιναρίου στη Χάγη από 22-27 Νοεμβρίου 1990, με θέμα «Γυναικείες Σπουδές και η κοινωνική θέση των γυναικών στην Ανατολική και Δυτική Ευρώπη». Σκοποί του Σεμιναρίου αυτού ήταν:

1. Να υποκινησει και να ενισχύσει την έρευνα για τις γυναικείες σπουδές.
2. Η ενσωμάτωση των αποτελεσμάτων των ερευνών αυτών στα μεταπτυχιακά τμήματα για Γυναικείες Σπουδές.
3. Η χρησιμοποίηση των αποτελεσμάτων των ερευνών για τη διαμόρφωση της πολιτικής γραμμής σε όλους τους κοινωνικούς τομείς.
4. Η προώθηση μιας ευρείας διεθνούς συνεργασίας μεταξύ των γυναικών πανεπιστημιακών, των γυναικείων οργανώσεων αλλά και της συνεργασίας μεταξύ διεθνών οργανισμών. (Βλ. σχετικό έντυπο SEMINAR "Women's Studies and the Social Position of Women in Eastern and Western Europe", The Hague, The Netherlands, November 22-27, 1990. Opening-speeches, Summaries, General report. έκδοση του E.N.W.S., Ιούλιος 1991).

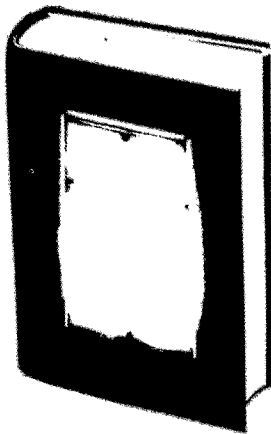
Η Ε.Ο.Κ. εξάλλου έχει συμβάλει εξαιρετικά στην αναβάθμιση του ρόλου των γυναικών στις χώρες μέλη της και ενισχύει συστηματικά την προσπάθεια γυναικείων σπουδών, μέσα στα πλαίσια των ευρύτερων εκπαιδευτικών σκοπών της, που αποβλέπουν στην κοινωνική, οικονομική και πολι-

τιστική ομογενοποίηση του πολιτισμού των χωρών αυτών. Στα πλαίσια του προγράμματος ERASMUS έχει συγκροτηθεί Οργανωτική Επιτροπή των Διεθνών Γυναικείων Σπουδών της Ευρώπης (WISE).

Σήμερα οι χώρες της Ευρώπης που διαθέτουν Κέντρα Γυναικείων Σπουδών σε πανεπιστήμια τους είναι: Το Βέλγιο σε 3 πανεπιστήμια (Βρυξέλλες κ.α.), η Δανία σε 7 (Κοπεγχάγη κ.α.), η Φινλανδία σε 3 (Ελσίνκι κ.α.), η Γαλλία συνολικά 11 (στο Παρίσι κ.α.), η πρώην Δυτική Γερμανία σε 14 (Βερολίνο, Κολογία, Αμβούργο κ.α.), η Αγγλία σε 10 (Λονδίνο, Μάντσεστερ κ.α.), η Νορβηγία 5 (Όσλο, Μπέργκεν κ.α.), η Ισλανδία 1 (Ρέκιαβικ), η Ιρλανδία 8 (Δουβλίνο κ.α.), η Ιταλία 13 (Ρώμη, Νάπολη, Μιλάνο κ.α.), η Ολλανδία σε 15 (Άμστερνταμ κ.α.), Πορτογαλία 2 (Λισσαβώνα και Πόρτο), η Ισπανία 1 (στη Μαδρίτη), η Σουηδία 10 (Στοκχόλμη κ.α.), η Τουρκία 1 (στην Κωνσταντινούπολη). Ας σημειωθεί ότι στις ίδιες παραπάνω χώρες λειτουργούν πολλά ερευνητικά κέντρα για έρευνες σε γυναικεία θέματα, ειδικές βιβλιοθήκες και εκδίδονται ειδικά έντυπα (εφημερίδες, περιοδικά). Πολύ γνωστά είναι το Κέντρο Ερευνών για τις Γυναίκες της Ευρώπης (CREW) και το Κέντρο Τεκμηρίωσης για θέματα Γυναικείων Σπουδών κ.α. (GRIF), που εδρεύουν στις Βρυξέλλες.

Όπως αναφέρεται σε υπό έκδοση σχετική εφημερίδα των Σκανδιναβικών χωρών με ειδικό θέμα "Women's Studies - E-urope", σε ευρωπαϊκές χώρες που δεν έχουν συσταθεί Κέντρα Γυναικείων Σπουδών σε πανεπιστήμιά τους, η εικόνα είναι η εξής: Στην Αυστρία υπάρχει θεσμοθετημένη θέση εκπροσώπου στα πανεπιστήμια της για θέματα ισότητας, ο οποίος επίσης λειτουργεί και ως συντονιστής για θέματα Γυναικείων Σπουδών. Στην Τσεχοσλοβακία υπάρχει Κέντρο Συντονισμού και Ερευνών για θέματα σπουδών που αφορούν και τα δύο φύλα (gender studies). Στα μικρά ανεξάρτητα νησιά Φαρόε (Σκανδιναβία) παρά τον ελάχιστο συνολικό αριθμό φοιτητών υπάρχει Σύνδεσμος για τις Γυναίκες Σπουδές και το συντονισμό τους. Στην Ουγγαρία υπάρχει επίσης σύνδεσμος μεταξύ πανεπιστημιακών για τις Γυναίκες Σπουδές, όπως και στην πρώην Σοβιετική Ένωση (Μόσχα). Στην Ελβετία επίσης υπάρχουν σημαντικά Κέντρα Γυναικείων Σπουδών έξω από τα πανεπιστήμια. Επίσης Γυναίκες Σπουδές έχουν εισαχθεί σε πανεπιστήμια του Καναδά, της Νέας Ζηλανδίας και της Αυστραλίας.

Στα πληροφοριακά έντυπα για τις Γυναίκες Σπουδές η Ελλάδα αναφέρεται ότι δεν διαθέτει Κέντρο Γυναικείων Σπουδών σε κανένα πανεπιστήμιο της. Αναφέρεται μόνον ένα ερευνητικό κέντρο, το Κ.Ε.Γ.-Μ.Ε. και ένα γυναικείο περιοδικό, επίσης του ίδιου Κέντρου, ενώ θα έπρεπε να έχει συμπεριληφθεί και το Κέντρο Τεκμηρίωσης του Συνδέσμου για τα Δικαιώματα της

Γυναίκας, το περιοδικό το οποίον εκδίδει, και μάλιστα με μεγάλη κυκλοφορία, αλλά και άλλα γυναικεία περιοδικά που εκδίδονται από άλλους φορείς. Η προσφορά τους βέβαια είναι σημαντική αλλά απέχει πολύ από το να καλύψει τις πραγματικές ανάγκες στο θέμα αυτό. Αν δε κάμει κανείς μια σύγκριση της κοινωνικής και πολιτιστικής ανάπτυξης μεταξύ των ευρωπαϊκών χωρών που διαθέτουν πανεπιστημιακά Κέντρα Γυναικείων Σπουδών, νομίζουμε ότι θα πρέπει να καταλήξει στο συμπέρασμα ότι το εκπαιδευτικό σύστημα της χώρας μας υστερεί σημαντικά στον τομέα αυτόν.

Ειδικότερα αναφέρουμε ότι ιδίως από το 1970 κι' ύστερα έχει αυξηθεί, ίσως δυσανάλογα με τις πραγματικές ανάγκες, ο αριθμός των πανεπιστημίων σ' ολόκληρη τη χώρα, ακόμα και σε απομακρυσμένες περιοχές κι' έχουν πολλαπλασιασθεί τα τμήματα σπουδών, με εισαγωγή ακόμα και τελείως ειδικών τμημάτων (όπως τμήματα Μέσων Μαζικής Επικοινωνίας, Περιβάλλοντος, Φυτικής Παραγωγής, Ζωικής Παραγωγής, Εγγείων Βελτιώσεων και Γεωργικής Μηχανικής, Νοσηλευτικής, Παιδαγωγικό Δημοτικής Εκπαίδευσης και Παιδαγωγική Νηπιαγωγών, Στατιστικής και άλλα ακόμη πιο ειδικά), που ασφαλώς ανταποκρίνονται στη σύγχρονη επιστημονική πραγματικότητα. Και όπως διδάσκει χαριτολογώντας γνωστός πανεπιστημιακός δάσκαλος μιλώντας για τον κατακερματισμό της επιστημονικής γνώσης στην εποχή μας «θα φθάσουμε να έχουμε γιατρό για το αριστερό μάτι και γιατρό για το δεξί». Εντούτοις πολύ μικρός αριθμός πανεπιστημιακών τμημάτων έχει εισαγάγει απλώς ορισμένα μαθήματα που εντάσσονται στον κύκλο των γυναικείων σπουδών, και αυτά όχι ως υποχρεωτικά αλλά «κατ' επιλογήν», με εξαίρεση το πανεπιστήμιο Ιωαννίνων στον τομέα της Ψυχολογίας. Την πρωτοπορία στο θέμα διδασκαλίας κάποιου αντικείμενου που σχετίζεται με τη θέση της γυναίκας, έχει το Πάντειο Πανεπιστήμιο, το οποίο εισήγαγε το 1982 ως μάθημα θέματα ισότητας των δύο φύλων. Σήμερα μαθήματα που αφορούν γυναικεία θέματα διδάσκο-

νται σε ορισμένα τμήματα του Πανεπιστημίου της Πάτρας, της Μακεδονίας και Θράκης, του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, του Οικονομικού Πανεπιστημίου Αθηνών και του Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών. (Από την εισήγηση της δρ. Τέσσας Δουλκέρη, ειδικής επιστήμονος σε θέματα ισότητας, στο διεθνές Συνέδριο «Για μια Ευρώπη χωρίς σύνορα: Ο ρόλος των γυναικών», Αθήνα, Νοέμβριος 1991). Φυσικά ούτε λόγος να γίνεται για ύπαρξη ειδικών συντονιστικών οργάνων για θέματα Γυναικείων Σπουδών ή για ειδικά ερευνητικά κέντρα ή θεσμοθέτηση θέσεων ερευνητών ή πρόβλεψη εμπλουτισμού των ελληνικών πανεπιστημίων με πιστοποιημένους ειδικευμένους σε τέτοια θέματα, όπως αυτά απαντώνται σε όλες τις χώρες που αναφέραμε παραπάνω. Και όμως η εισαγωγή γυναικείων σπουδών σε ελληνικά πανεπιστήμια είναι αναγκαία, αν αναλογισθεί κανείς ότι ακόμα και σήμερα η ελληνική κοινωνία είναι μια μεταβατική κοινωνία και η θέση της γυναίκας κοινωνικά, πολιτικά, πολιτιστικά, οικονομικά είναι υποβαθμισμένη, παρά την πολλή πρόσφατη απόσυρση των θεσμικών-νομικών φραγμών, που εμπόδιζαν και όχι σπάνια απέκλειαν την ενσωμάτωσή της στο κοινωνικό σύνολο ως πλήρες μέλος αυτού. Πρέπει ασφαλώς να θεωρηθεί θετικό ότι το θέμα των Γυναικείων Σπουδών τέθηκε για πρώτη φορά δημόσια σε Ημερίδα που διοργάνωσε τον περασμένο Ιούνιο η Γενική Γραμματεία Ισότητας με τη συνεργασία της ομάδας φεμινιστριών γυναικών του πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, στην οποία μετείχαν πολλές γυναικείες οργανώσεις και γυναικείες πανεπιστημιακοί.

Αναμφισβήτητη η πρόταση για εισαγωγή γυναικείων σπουδών στο ελληνικό πανεπιστήμιο δεν μπορεί να γίνει χωρίς να λάβει κανείς υπόψη του ορισμένους αρνητικούς παράγοντες, όπως:

α. Το ελληνικό πανεπιστήμιο είναι σε μεγάλο βαθμό, ακόμα και σήμερα ανδροκρατούμενος χώρος. Μόλις το 20% των μελών του διδακτικού του προσωπικού, και όχι στις ανώτερες ή ανώτατες βαθμίδες, είναι γυναίκες.

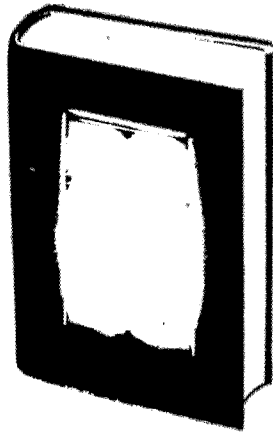
β. Από τη μια οι δημόσιες και ιδιωτικές πατριαρχικές δομές και αντιλήψεις και από την άλλη η έλλειψη συνειδητοποίησης και από τις γυναίκες πανεπιστημιακούς εκτός ελαχίστων εξαιρέσεων, της ανάγκης δημιουργίας ειδικών Κέντρων Γυναικείων Σπουδών, αποτελούν αρνητικό πλαίσιο για την υιοθέτηση τέτοιων σπουδών.

γ. Ακόμα ο τρόπος διδασκαλίας και μάθησης ο οποίος επικρατεί, της παθητικής και όχι ενεργητικής διδασκαλίας δεν ευνοεί τις γυναικείες σπουδές, που απαιτούν από τη φύση τους ένα βαθύτατο σύγχρονο σύστημα παιδείας, με διεπιστημονικό χαρακτήρα, που πρέπει να συνοδεύεται και από έρευνα. Ιδίως στο θέμα των ερευνών το πρόβλημα είναι μεγαλύτερο.

δ. Το σύστημα διανομής του «ενός συγγραμματος», η έλλειψη βιβλιοθηκών, η μη υποχρεωτική παρακολούθηση των μαθημάτων από πλευράς φοιτητών συνιστούν επίσης αρνητικούς παράγοντες.

ε. Ένα ακόμα ζήτημα που τέθηκε είναι αυτό του τι επαγγελματικό προσανατολισμό θα μπορούσαν να δώσουν οι γυναίκες σπουδές. Αν και το ιδεώδες που πρέπει να υπηρετεί στην εποχή μας η πανεπιστημιακή μόρφωση είναι να δώσει τη δυνατότητα επιστημονικής αναζήτησης και προβληματισμού, το κλειδί της γνώσης και όχι ειδική προετοιμασία για ένα πολύ συγκεκριμένο επάγγελμα, εντούτοις, ο επαγγελματικός τους προσανατολισμός είναι πολύ ευρύς. Μπορούν να απασχοληθούν ως κοινωνικοί λειτουργοί ή σε θέσεις συμβούλων σε θέματα ισότητας σε πάρα πολλούς τομείς του ιδιωτικού και ασφαλώς και του δημόσιου τομέα.

Παρά τα υπάρχοντα προβλήματα, τα οποία συνδέονται κυρίως με τη λειτουργία του ελληνικού πανεπιστημίου και τις άλλες σχολές της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, η εισαγωγή συστηματικά ορισμένων τουλάχιστον υποχρεωτικών μαθημάτων σε τμήματα κοινωνιολογικών ή ψυχολογικών και παιδαγωγικών σπουδών αλλά και τμήματα οικονομικών επιστημών θα πρέπει να θεωρηθεί αναγκαία. Θα παρείχαν εφόδια στους αυριανούς παιδαγωγούς και ψυχολόγους, αλλά και οικονομολόγους και κοινωνιολόγους να δουν τα ανθρώπινα προβλήματα και από μια διαφορετική οπτική γωνία. Η εισαγωγή τέτοιων μαθημάτων θα δημιουργούσε τις προϋποθέσεις για την ανάπτυξη του ενδιαφέροντος για τη μελέτη ειδικότερα των προβλημάτων της Ελλάδας. Η εκπόνηση ειδικών μελετών και ερευνών θα έθετε τις βάσεις για την εισαγωγή και ειδικών τμημάτων Γυναικείων Σπουδών, στα οποία ασφαλώς η εμπειρία των δυτικών χωρών και η πλουσιότερη βιβλιογραφία και ο μεγάλος αριθμός των εμπειρικών ερευνών θα αποτελούσαν το βασικό υλικό διδασκαλίας. Θα πρέπει να σημειώσουμε ακόμα ότι ο ισχύων νόμος 1268/82 για τα πανεπιστήμια, όπως έχει τροποποιηθεί με νεώτερους νόμους, παρέχει τη δυνατότητα συνεργασίας μεταξύ των μελών του διδακτικού προσωπικού των πανεπιστημίων. Αναφερόμαστε ειδικότερα στα άρθρα 3 (παρ. 6) για τη συνεργασία μεταξύ ελληνικών Α.Ε.Ι. με «άλλα ελληνικά ή ξένα εκπαιδευτικά, ερευνητικά ή μορφωτικά ιδρύματα, όπως και με επιστημονικούς και κοινωνικούς φορείς», άρθρα 16 και 18 που αφορούν θέματα μετάκλησης καθηγητών και επισκέπτες καθηγητές, ειδικούς επιστήμονες και άρθρο 24 οι παρ. 8 και 12 του οποίου δίνουν τη δυνατότητα δημιουργίας ειδικού κύκλου μαθημάτων, που ανήκουν σε διαφορετικούς τομείς του ίδιου τμήματος ή και σε διαφορετικά τμήματα ή Σχολές. Εξάλλου ευνοϊκό θεσμικό πλαίσιο, αλλά και οικονομική ενίσχυση πα-

ρχει το πρόγραμμα ERASMUS της Ε.Ο.Κ., το οποίο αναφέραμε ήδη, αλλά και το Συμβούλιο της Ευρώπης στα πλαίσια των δραστηριοτήτων του Δικτύου για τις Γυναίκες Σπουδές (Ε.Ν.Ψ.Σ.).

στ. Το αίτημα για εισαγωγή Γυναικείων Σπουδών στην ανώτερη και ανώτατη εκπαίδευση, πρέπει να γίνει κατανοητό, ανεξάρτητα από τους παράγοντες που ώθησαν στην υιοθέτησή τους, έχει λιγότερο ιδεολογικό-πολιτικό και περισσότερο επιστημονικό **χαρακτήρα**. Κατά ένα ορισμό των Γυναικείων Σπουδών της Renate Dwelli-Klein στο βιβλίο της «Theories of Women Studies», (London, 1983), ο οποίος αναφέρεται και από άλλες επιστήμονες που ασχολήθηκαν με το θέμα, (όπως Rosi Braidotti, εισήγηση στο Σεμινάριο που διοργάνωσε το Ε.Ν.Ψ.Σ., με θέμα «Η εξέλιξη των θεωριών για τις Γυναίκες Σπουδές»), «Οι Γυναίκες Σπουδές είναι ένα πολιτικό και επιστημολογικό πρόβλημα, το οποίον έχει σκοπό να ασκήσει κριτική τόσο στο πατριαρχικό σύστημα κυριαρχίας και στην περιθωριοποίηση των γυναικών, όσο και στη δημιουργία εναλλακτικών πλαισίων γνώσης, τα οποία μπορούν να ενδυναμώσουν τη θέση της γυναίκας. Η γνώση, η δύναμη και η παραδοχή των αλλαγών που μπορεί να φέρει η θεώρηση των γυναικών είναι όροι-κλειδιά σ' αυτές τις σπουδές».

Οι γυναίκες σπουδές ή οι σπουδές για τα δύο φύλα, το gender studies που σήμερα τείνει ν' αντικαταστήσει το women's studies, έχουν να επιτελέσουν ένα εξαιρετικά σημαντικό έργο για τον αναπροσανατολισμό των ήδη αποκτηθεισών γνώσεων σε πολλούς επιστημονικούς τομείς και κατ' εξοχήν εκείνους που έχουν αντικείμενο την ίδια την κοινωνία, όπου η ανδροκρατούμενη θεώρηση προσέδωσε ένα χαρακτηριστικό, απαράδεκτο για επιστημονική γνώση. Ειδικότερα επιδιώκουν να εξετάσουν και να ενσωματώσουν επιστημονικές γνώσεις για την κατανόηση του ρόλου των γυναικών και της θέσης τους στις παλαιότερες αλλά και σύγχρονες κοινωνίες και να παράσχουν την αναγκαία εκπαίδευση για τη δημιουργία ειδικών προ-

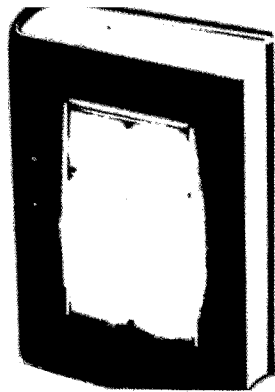
γραμμάτων που θα βοηθήσουν μια δημόσια πολιτική για τις γυναίκες. Οι γυναίκες σπουδές δημιουργήθηκαν σαν μια προσπάθεια για τη διεκδίκηση της θέσης των γυναικών στην ιστορία, εισάγοντας αυτήν την διεκδίκηση ως αντικείμενο επιστημονικής ερεύνης. Με το επιχείρημα ότι ο αποκλεισμός των γυναικών από τις επιστήμες διαιώνισε την περιθωριοποίησή τους, ακόμα και εκεί όπου ήταν επιτρεπτή η κοινή με τους άνδρες εκπαίδευσή τους, ο τομέας των γυναικείων σπουδών υποστηρίζει ότι τόσο η κουλτούρα όσο και η κοινωνία δεν μπορούν να γίνουν ορθά κατανοητά χωρίς ιδιαίτερη προσοχή στις εμπειρίες, τη συμβολή και τη θεώρηση της κουλτούρας και της κοινωνίας και από τις γυναίκες.

Ανώτερος σκοπός των σπουδών αυτών είναι να δώσουν γνώσεις πάνω σε θέματα περιθωριοποίησης των ανθρώπων και να εισαγάγουν μελέτες για τα δύο φύλα, καθώς και για τις φυλές και τις κοινωνικές τάξεις ως βασικών κατηγοριών της κοινωνικής και πολιτιστικής ανάλυσης. Επιζητούν να επαναπροσδιορίσουν το ρόλο των γυναικών στην κοινωνία και να διερευνήσουν νέες θεωρητικές και μεθοδολογικές προσεγγίσεις για τη μελέτη της ίδιας της ιστορίας. Δεν βοηθούν απλά τους σπουδαστές να ξανασκεφθούν το ρόλο των γυναικών στην κοινωνία, αλλά ακόμα ειδικότερα ενθαρρύνουν τις γυναίκες να δουν κάτω από μια νέα προοπτική τη ζωή και την εργασία τους στις σύγχρονες κοινωνίες. Οι Γυναίκες Σπουδές πρέπει να θεωρηθούν ως μια προσπάθεια διεύρυνσης της φιλελεύθερης παράδοσης του δυτικού πνεύματος σε νέους βασικούς τομείς. Αποτελεί πίστη, αλλά είναι και από επιστημονικές μελέτες διαπιστωμένο, ότι οι ανθρωπιστικές σπουδές έχουν προωθήσει την αξία της δημοκρατίας, την ανθρώπινη αξιοπρέπεια και ανεξαρτησία και οι Γυναίκες Σπουδές πρέπει να θεωρηθούν ως ένα αναπόσπαστο μέρος αυτών.

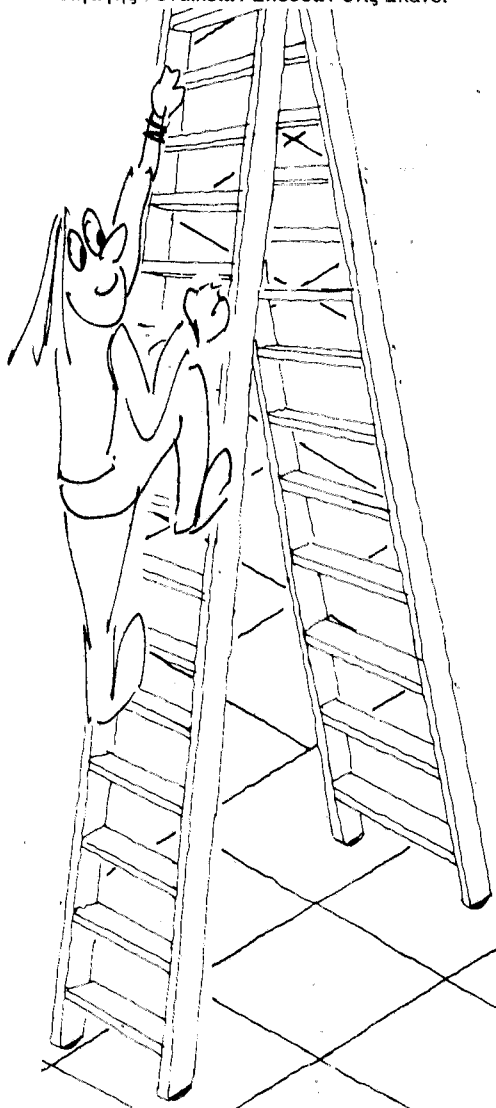
Η εισαγωγή Γυναικείων Σπουδών στις περισσότερες χώρες της Ευρώπης και της Βόρειας Αμερικής και η σημασία την οποία δίνουν σ' αυτές οι κυβερνήσεις, οι πολιτικές ηγεσίες και οι κοινωνικές δυνάμεις των χωρών αυτών, δείχνει αφενός τη σοβαρότητα του επιστημονικού αυτού κλάδου και το ρόλο που έχει να επιτελέσει για την αναβάθμιση του ρόλου των γυναικών και την επίτευξη καλύτερων σχέσεων μεταξύ των δύο φύλων. Μεγαλύτερη όμως σημασία έχει η εισαγωγή των σπουδών αυτών για τις χώρες που βρίσκονται στο στάδιο της ανάπτυξης. Και η θέση των γυναικών διαφέρει από χώρα σε χώρα από πολιτισμό σε πολιτισμό, αλλά έχει μια αναγνωρισμένη οικουμενικότητα, η οποία επιβάλλει τη συνεχή επαγρύπνηση του φεμινιστικού κινήματος. Ο σεξισμός δεν έχει εξαφανιστεί, όπως δεν έχουν εξαφανιστεί από πουθενά οι δυνάμεις που κρατούν τη γυναίκα στο περιθώριο και όπως ανέφερε

η Hilly Lemaire, συντονίστρια του προγράμματος E.N.W.S., στο Σεμινάριο που αναφέραμε, «και αν μιλάμε για την κοινωνική θέση των γυναικών κατ' ανάγκη οι Γυναικείες Σπουδές έρχονται στο προσκήνιο». Θα πρέπει εδώ να επισημάνουμε ότι τα κράτη-μέλη του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών έχουν και νομική υποχρέωση, που πηγάζει από τη Σύμβαση «Για την εξάλειψη των ανισοτήτων σε βάρος των γυναικών» του 1979, να πάρουν κάθε θετικό μέτρο για την πρόωση της ενσωμάτωσης της γυναίκας στο κοινωνικό σύνολο. Και μια από τις βασικότερες διατάξεις για την εξάλειψη αυτών των ανισοτήτων είναι αυτές για την ανάπτυξη του μορφωτικού επιπέδου των γυναικών. Μέσα σ' αυτά τα πλαίσια η υποχρέωση των κρατών να εισαγάγουν συστηματικά τις Γυναικείες Σπουδές στο εκπαιδευτικό τους σύστημα της ανώτερης και ανώτατης παιδείας είναι και άμεση και επιτακτική.

Η πορεία του αγώνα, γιατί περί αυτού πρόκειται, για την εισαγωγή Γυναικείων Σπουδών στα πανεπιστήμια όλων των χωρών; ανεξάρτητα το πότε επιτεύχθηκε, έχει να παρουσιάσει ορισμένα κοινά χαρακτηριστικά. Πρώτα-πρώτα στήριχθηκε στο ίδιο το φεμινιστικό κίνημα και τη συνεργασία του με γυναίκες επιστήμονες στα πανεπιστήμια, και μάλιστα με νεαρές επιστήμονες αλλά και σε φοιτητικές δυνάμεις. Συνδέεται, όπως αναφέραμε, με την ανάπτυξη των μελετών και ερευνών για τη θέση της γυναίκας από το 1950 ιδίως και ύστερα και τη δεκαετία του '60 η οποία αποτελεί ορόσημο τόσο για το φοιτητικό κίνημα, όσο και για την απελευθέρωση των γυναικών. Η αποδοχή των σπουδών αυτών από το παραδοσιακά ανδροκρατούμενο σε όλες τις χώρες πανεπιστημιακό κατεστημένο δεν ήταν εύκολη. Συνάντησε τον χλευασμό, την ειρωνία και την αντίδρασή του, που όχι σπάνια συνοδευόταν και από μια έλλειψη συνειδητοποίησης από πλευράς γυναικών πανεπιστημιακών της σοβαρότητάς τους. Ας σημειωθεί ότι ακόμα και σήμερα δεν έχουν ξεπεραστεί αυτές οι αντιεπιστημονικές αντιλήψεις. Γι' αυτό η προσπάθεια άρχισε περισσότερο απ' έξω παρά από μέσα. Στη συνέχεια όμως, όταν έγινε κατανοητό ότι οι Γυναικείες Σπουδές συνδέονται όχι μόνο με μια άλλη, πιο επιστημονική θεώρηση του κόσμου, αλλά και με την ίδια τη θέση των γυναικών στα πανεπιστήμια, που όπως και στη χώρα μας εξακολουθεί παντού να είναι υποβαθμισμένη, οι προσπάθειες έγιναν συντονισμένες, με τη δημιουργία αρχικά άτυπων και στη συνέχεια επίσημων γυναικείων οργανώσεων πανεπιστημιακών για την εισαγωγή Γυναικείων Σπουδών, που συνεργάστηκαν και με φορείς του γυναικείου κινήματος για την εισαγωγή των σπουδών αυτών. Ως ομάδες πίεσης, οι δυνάμεις αυτές πέτυχαν την κινητοποίηση των γυναικών μελών του κοινοβουλίου, οι οποίες με τη σειρά τους συνέβαλαν στο να εγκριθούν από τα κοι-

νοβούλια των χωρών τους ειδικά κονδύλια για έρευνες σε γυναικεία θέματα και για θεσμοθέτηση ειδικών ερευνητικών και εκπαιδευτικών θέσεων σε πανεπιστήμια και στη δημιουργία Κέντρων Γυναικείων Σπουδών σ' αυτά. Μεγάλο επίσης ρόλο έπαιξαν και οι κατά χώρες κρατικές υπηρεσίες Ισότητας και ιδίως εκείνες που είναι επιφορτισμένες με θέματα ισότητας γυναικών. Σημαντικό ρόλο έπαιξε και ο συντονισμός και η συνεργασία των προσπαθειών των φεμινιστριών πανεπιστημιακών με ερευνητικά κέντρα έξω από τα πανεπιστήμια, μέσω του οποίου επιτεύχθηκε χρηματοδότηση και από άλλες πηγές. Επίσης, όπως φαίνεται και από την πορεία εισαγωγής Γυναικείων Σπουδών στις Σκανδι-

ναυικές χώρες, Δανία, Φινλανδία, Ισλανδία, Νορβηγία, Σουηδία και Νήσοι Φαρόε, (βλ. ειδικό έντυπο "Women's Studies and Research on Women in the Nordic Countries", Abo, Finland, Ιούλιος 1991), βοήθησε πολύ η συνεργασία μεταξύ των χωρών, ιδίως εκείνων που συνδέονται με στενότερους πολιτικούς, κοινωνικούς και πολιτισμικούς δεσμούς. Ένα τέτοιο συντονιστικό όργανο είναι σήμερα η Ε.Ο.Κ., για τις χώρες μέλη της, οι οποίες πράγματι έχουν μια πολιτιστική και πολιτική ομοιογένεια και άλλωστε βαδίζουν προς την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση. Αλλά ευρύτερα για τις χώρες της Ευρώπης συντονιστικό ρόλο παίζει ασφαλώς και το Συμβούλιο της Ευρώπης.

Βέβαια η εισαγωγή Γυναικείων Σπουδών, παρά την οικουμενικότητα των προβλημάτων που σχετίζονται με τη θέση της γυναίκας, πρέπει ν' ανταποκρίνεται και στις ιδιαίτερες ανάγκες κάθε χώρας. Αν πάντως κάποιος πρόβαλε το επιχείρημα ότι στην σημερινή εξαιρετικά κρίσιμη κατάσταση που περνά ιδίως η Ευρώπη, η συζήτηση για μια αναμόρφωση ή εμπλουτισμό του εκπαιδευτικού συστήματος με την υιοθέτηση του αιτήματος εισαγωγής Γυναικείων Σπουδών είναι άκαιρο, η απάντηση είναι ότι αντίθετα η στιγμή είναι η πιο κατάλληλη. Όπως είχε καταγγείλει λίγο πριν από το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο η Virginia Woolf, στην οποία αναφέρεται η Sue Lees (εισήγηση με θέμα «Προοπτικές για τις Γυναικείες Σπουδές», στο Σεμινάριο της E.N.W.S.) «το εκπαιδευτικό μας σύστημα κατευθύνεται προς τη στρατιωτική δύναμη και τον πόλεμο. Η εκπαίδευση δεν διδάσκει τον άνθρωπο να μισεί τη βία, αλλά να την χρησιμοποιεί. Η εκπαίδευση δεν είναι άμοιρη ευθυνών για τη διαμόρφωση μιας κοινωνίας η οποία επενδύει περισσότερα για την υψηλή τεχνολογία των εξοπλισμών, παρά για την ανάπτυξη ικανοτήτων συνδιαλλαγής και συμβιβασμού». Και πέραν των όσων προσφέρουν και στην επιστήμη και στην κοινωνία οι Γυναικείες Σπουδές, αν εισαχθούν μέσα στα πλαίσια των αρχών του φεμινιστικού κινήματος και όχι αφομοιωμένες από τα υπάρχοντα προγράμματα σπουδών, θα προσφέρουν πολλά και στην υπόθεση της ειρήνης και της συνεργασίας των λαών. Τελειώνοντας παραθέτουμε το πόρισμα του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου που έγινε τον περασμένο Νοέμβριο στην Αθήνα, όπως αναφέραμε, «Για μια Ευρώπη χωρίς σύνορα: Ο ρόλος των γυναικών», σε ειδικές συνεδριάσεις του οποίου εξετάστηκε και το θέμα της εισαγωγής Γυναικείων Σπουδών στα εκπαιδευτικά συστήματα των ευρωπαϊκών χωρών: «Οι Γυναικείες Σπουδές είναι ένα ισχυρό εργαλείο που συμβάλλει στην ισότητα, στην ενδυνάμωση της θέσης των γυναικών, στην αλλαγή της νοοτροπίας και για το λόγο αυτό είναι αναγκαίο να εισαχθούν σε όλες τις βαθμίδες του εκπαιδευτικού συστήματος των χωρών».